

Branko Marušič

GRAZIADIO ISAIA ASCOLI IN SLOVENCİ

Znameniti italijanski jezikoslovec Graziadio Isaia Ascoli (1829—1907) je posegal tudi v politična dogajanja svojega časa. Njegovi posegi so se osredotočili na obravnavo razmer na območju severovzhodnih obal Jadranskega morja (Gorica, Istra, Trst), prav tam kjer je preživel prva tri desetletja svojega življenja. Svoje poznavanje razmer je predočil v nekaj publicističnih prispevkih; v njih je posredno in neposredno obravnaval tudi Slovence. Ascoli je s takimi nejezikovnimi nastopi prišel v javnost predvsem v dveh obdobjih. Prvič je nastopil leta 1848, ko je živel še v rodni Gorici in je priložnost za svoje prvo javno udejstvovanje našel v dogodkih tistega leta. Potem se je z aktualno politično problematiko ukvarjal v zadnjih petnajstih letih življenja. Ascolijevo politično delovanje pa ni doseglo tolikšnega pomena in obsega, da bi ga uvrstili, vsaj kar zadeva njegovih obravnav sožitja Slovencev in Italijanov, v antologijo tistih predstavnikov italijanskega preporoda (Risorgimento), ki so v svojih delih obravnavali tudi mnoge aspekte narodnostnega preporoda pri južnih Slovanih (na primer G. Mazzini, N. Tommaseo, P. Valussi, P. Antonini itd.). Ascolijevo znanstveno delo je daleč pretehtalo njegova politično-publicistična prizadevanja, zato je slednje ostalo v njegovih prav številnih biografijah in doneskih k poznavanju njegovega dela dokaj neobdelano ali pa samo kratko označeno. Slovencem je Ascolija še najobširnejše in temeljiteje predstavil »Primorski slovenski biografski leksikon«,¹ italijanska publicistika in znanost se pa le njemu znova in znova vrača.²

Ascoli je bil rojen v Gorici 16. julija 1829. leta v družini bogatega židovskega trgovca in tovarnarja. Za Slovence bo prav gotovo zanimiv podatek, da je imel v njegovi rojstni hiši, v goriškem Ghettu, svoje domovanje od leta 1871 dalje do smrti slovenski politik odvetnik dr. Josip Tonkli;³ vrsto let po drugi svetovni vojni so imele v Ascolijevi rojstni hiši svoje prostore napredne manjšinske organizacije na Goriškem. Ascoli ni bil deležen nobene formalne šolske vzgoje, od mladih nog pa je kazal svoja jezikoslovna nagnjenja. Bil je star sedemnajst let, ko je izdal manjšo samostojno jezikoslovno študijo »Sull'idioma friulano e sulla sua affinità colla lingua valaca« (Videm 1846). Ob jezikoslovju pa se je ukvarjal tudi z upravljanjem svojega premoženja. Naposled se je gospodarski dejavnosti odpovedal v korist jezikoslovja in znanosti. Preselil se je iz rodnega kraja v Milan, kjer je 25. novembra 1861 pričel predavati primerjalno jezikoslovje in orientalske jezike na tamkajšnji »Accademia scientifico-letteraria«. Kot znanstvenik je dosegel velik sloves

¹ Brj. (Marijan Breclj), Ascoli Graziadio Isaia. PSBL, 1, snopič, Gorica 1974, str. 20—1.

² Za širše poznavanje Ascolijevega dela in življenja dajejo podatke in potrebne bibliografske napotke prispevek T. Bolella v Dizionario biografico degli italiani, 4, Roma 1962, str. 380—4 in razprava S. Timpanara, Graziadio Isaia Ascoli, v I Critici. Storia monografica della critica moderna in Italia, I, Milano 1969, str. 303—321.

³ N. N. (Stanko Stanič), dr. Josip Tonkli (1834—1907), Koledar Goriške Mohorjeve družbe, 1933, str. 113—8.

in visoke časti (med drugimi ga je 30. januarja 1885 imenovalo za dopisnega člana Srpsko učeno društvo),⁴ leta 1889 je postal tudi član italijanskega senata. Umril je kot visokospoštovani znanstvenik in javni delavec v Milanu 21. januarja 1907.

Leto 1848 je odmevalo tudi na Goriškem in še posebno v deželnem glavnem mestu Gorici. Odmev na dogodke pa med goriškimi meščani in ostalim deželnim prebivalstvom romanske narodnosti ni bil takšen, kakor ga je želela kasneje videti italijanska lokalna nacionalistična historiografija, ki je stikala za vzroki nerevolucionarne usmerjenosti goriških Italijanov. Germanizatorska politika Jožefa II naj bi temeljito opravila svojo nalogo, leta 1848 »časi niso bili še zreli«⁵ in tako so mogli biti Goričani že od prvih trenutkov revolucije dalje prepričani, da bi bila igra z uporom proti avstrijski oblasti po zgledu italijanskih mest strahotno nevarna.⁶ Politična pasivnost goriških meščanov, ki jo je na primer leta 1838 ob obisku mesta ugotavljal francoski pisec Larochefoucauld, češ da se v mestu le malo govori o politiki,⁷ pa je bila leta 1848 predmet kritike tedanjega italijanskega tiska, ki je izhajal v Trstu ter v beneško-lombardskem kraljestvu. Tako je polemičen članek v tržaškem liberalnem listu »Il Costituzionale«⁸ zanetil med tržaškimi listi prepír,⁹ Goričani naj se že enkrat zbude iz njih spanja, je sodil člankar, ki je začel polemiko. To prerekanje, ki je bilo prav zagotovo posledica spora, v katerega sta se avgusta meseca zapletla goriški posestnik Giuseppe Persa in odvetnik Giovanni Rismondo, ki je bil tedaj najvidnejši predstavnik italijanskega preporoda na Goriškem. Rismondo je avgusta leta 1848 izdal brošuro, v kateri se je zavzemal za italijanski značaj Gorice in tako tudi na zunaj pokazal, da je najvidnejši predstavnik tistih, ki so »v zaspanem mestu verjeli v dvig Italije in v taki veri hranili lastne energije za bodočnost.«¹⁰ Odvetnik Rismondo je zelo odkrito zapisal, »naj se počenja ali piše kar se hoče, toda Gorica je italijansko mesto. Italijanska je zemlja, italijansko je nebo, italijanske so navade in italijanski je jezik.«¹¹ Tako stališče in še nekateri očitki na račun reakcionarnega (reakcionaren je Rismondov izraz) dela Goričanov so izzvali odgovor Perse, ki je na očitek italijanskega tiska tistega časa, da se Gorica ni pridružila italijanski revoluciji, odgovarjal, »ker nima z revolucijo niti skupnih interesov, niti skupnih idej.«¹² Zatrdil je, da je Gorica mejno mesto (»Gorizia è città limitrofa«, str. 8) in se izrekel proti predominaciji enega naroda nad drugim v narodnostno mešanem mestu. Rismondo je bil nato v

⁴ Original te diplome hrani Pokrajinski arhiv v Gorici.

⁵ A. Venezia, *Gorizia nei primi dell'Ottocento*. Studi Goriziani (poslej StudG), XIII/1952, str. 50 in sl.

⁶ A. Venezia, *Il Quarantotto nel Friuli orientale*. V *La Venezia Giulia e la Dalmazia nella rivoluzione nazionale del 1848-1849*, 2, Udine 1949, str. 221.

⁷ Pellegrinagio a Gorizia del visconte Larochefoucauld versione di Giacomo Segà. Milano 1840, str. 36.

⁸ 22. 9. 1848, štev. 21.

⁹ *Osservatore Triestino*, 1848, štev. 117; *Il Costituzionale*, 28. 9. 1848, štev. 27; *La Guardia Nazionale*, 4. 10. 1848, štev. 25.

¹⁰ A. Venezia, *Gorizia nei primi...* str. 53.

¹¹ Ritorno di Sua Maestà a Vienna. Riflessi di un liberale. Villesse 1848, str. 8. O polemiki pišejo tudi naslednja dela: R. M. Cossar, *Gorizia ottocentesca. Il Quarantotto e la Guardia Nazionale*. Rassegna storica del Risorgimento, XX/1933, str. 315—; A. Perco, *Primo movimento di idee politiche nel Goriziano: 1848-1858*. Tesi di laurea, Università di Trieste, a. a. 1961-2 (tipkopis); C. L. Bozzi, *Gorizia agli albori del Risorgimento 1815-1848*, Gorizia 1948; C. Romano, *Gorizia nel 1848*. Squille Isontine, VI/1929, str. 415-8; A. Venezia, *Il Quarantotto nel Friuli orientale...*

¹² Risposta all'opuscolo intitolato Ritorno di Sua Maestà a Vienna. Riflessi d'un liberale. Gorizia 1848, str. 5; R. Bednařik, *Ob »pomladi narodov« pri nas*. Jadranski koledar 1968, str. 121.

odgovoru zmernejši in odgovarjal, da poseg Gorice v italijansko revolucijo po njegovem ne bi smel prelomiti zvestobe avstrijski monarhiji.¹³

V to polemično ozračje, ki sta ga z brošurami med polovico avgusta in polovico septembra ustvarila predstavnika dveh različnih pozicij pri goriških Italijanih, ter časopisna polemika, ki ji z drugo polovico septembra sledimo v tržaškem italijanskem tisku, je pobudila k prvemu političnemu nastopu tudi Ascolija, ki je šele junija tisto leto dopolnil devetnajsto leto življenja. Pri tiskarju Paternolliju je natisnil devetnajst strani obsegajočo brošurico »Gorizia italiana tollerante, concorde. Verità e speranze nell'Austria del 1848«,¹⁴ posvetil jo je someščanom in jo datiral s septembrom 1848. V naslovu svojega dela je začrtal izhodišča, ki jim je skušal dati nato v vsebini potrebno razlago in opravičilo. Poglavitno stališče je vsekakor, da je mesto italijansko. Drugo izhodišče pa je strpnost in pravičnost do drugih narodov, ki v mestu žive. Ascolijeva brošura je razmišljujoče besedilo o vlogi naroda, o bistvu narodnosti. Taka razmišljanja dajejo knjižici vrednost, ki jo dviga nad povprečje tiska tistih dni. Prav zavoljo tega je bila Ascolijevem delu posvečena nemala pozornost in jo je italijanska publicistika povzdignila v »magno carto«¹⁵ goriškega iredentizma. Z druge strani pa je historiografija opravičevala Ascolijevo zmernost (oziroma očitek, da je bil proti iredentizmu) z dejstvom, da dogodkov in ljudi leta 1848 v Gorici ne moremo ocenjevati s kriteriji iredentizma, ker tega tam tedaj še ni bilo.¹⁶ Če naj bi dali kakemu dokumentu iz leta 1848 vzdevek, ki so ga pripisali Ascolijevi brošuri, bi si tega prej zaslužila prva Rismondova brošura.

Pričakovali bi, da bo Ascoli, ki je bil pravzaprav italijanski Žid, posvetil v svoji brošuri večjo pozornost Slovincem v Gorici in v deželi. Vendar ga je problem goriških Italijanov toliko zaposlil, da se je Slovencev le skopo dotaknil. Po Ascoliju je goriško ljudstvo s svojo zemljo najbolj povezano z Italijo ter so njegov jezik in običaji v največji meri italijanski. Seveda pa Ascoliju tako dejstvo ni ovira, da ne bi naglaševal zvestobo Avstriji, zato tudi novejša razlaga Ascolijevih tedanjih stališč poudarja, da se ni zavzemal za nekake teritorialne ali upravne spremembe, pač pa da mu je bilo poglavitno obujanje italijanske narodne zavesti med goriškimi Italijani.¹⁷ »Italianissima« Gorica bo spoštovala svoje neitalijansko prebivalstvo, predvsem Slovane (tako tudi imenuje Ascoli Slovence) ter Nemce. Toda prav Slovenci, ki so zaradi svoje številčne predominacije v deželi vplivali tudi na razmere v deželnem glavnem mestu, so mu bili bolj neposredna spotika pri dograjevanju povsem italijanskega značaja Gorice. Ko se je v brošuri dotikal šolstva in mu odmerjal posebno pozornost, je za Slovence predlagal, naj se pri šolskem vprašanju obračajo k drugemu centru (ta center bi bilo eno od večjih naselij v deželi ali pa neko slovensko središče izven dežele, kot bi lahko Ascolijeve besede mogli razumeti) in naj v Gorici puste Italijane svobodno dihati. To je bilo pravzaprav edino mesto v brošuri, kjer se slovenska problematika direktno omenja. Prisotnost Slovencev moremo sicer razu-

¹³ Sulla risposta di G. Persa. Osservazioni dell'avvocato Rismondo autore dell'opuscolo Ritorno di Sua Maestà a Vienna. Gorizia 1848, str. 5.

¹⁴ Brošura je bila leta 1964 ponatisnjena v faksimilirani obliki. Ponatisnjena pa je tudi v članku G. Morpurgo, Documenti del 1848. Il proclama di Graziadio Ascoli ai Goriziani, Archeografo Triestino, XV/1929-30, str. 421-437.

¹⁵ G. Manzini, Attualità di Ascoli. StudG, XXI/1957, str. 60-1; G. Cervani, Lineamenti di storiografia risorgimento nazionale e Goriziana. Gorizia nel Risorgimento, Gorizia 1961, str. 37.

¹⁶ G. Morpurgo, n. d. str. 423; isti, Il proclama del Ascoli del 1848. StudG, VII/1929, str. 85-90.

¹⁷ G. Manzini, n. d., str. 61.

meti v ponovnih Ascolijevih pozivih za strpno obnašanje goriških Italijanov. Ascolijevo stališče o izločitvi Slovencev iz Gorice na šolskem področju je kasneje doživelo izgrajenejšo podobo v Favettijevih predlogih, kako rešiti problem slovenskega in italijanskega šolstva na Goriškem v borbi z nemškim.¹⁸

Italijanska historiografija se je dovolj ukvarjala s problemom Ascolijeve znanstvene in politične vzgoje. Nedvomno je na njegovo dozorevanje v znanstvenika in javnega delavca vplival Carlo Cattaneo (1801—1869),¹⁹ eden izmed eminentnih predstavnikov italijanskega preporeda. Njegov in Giobertijev vpliv na Ascolijevo brošuro iz leta 1848 je mogoče le predvidevati, če ravno je Ascoli v svojem dnevniku »Pensieri« v dnevniškem zapisu z dne 26. decembra 1850 zatrdil, da je bral Cattaneja in da bi moral njegova dela in dela Mazzinija še bolj prebirati.²⁰ Cattaneo je vplival na Ascolijeve jezikovne poglede, spomniti velja že na Cattanejevo razpravo »Nesso della nazione e della lingua valaca coll'italiana«. Ascolijevo prvo samostojno delo ima zelo podoben naslov in vsebino, v letu ko je prvič izšlo, je Cattanejeva razprava izšla že v drugi izdaji.²¹ Sorodnost raziskave govori v prid predpostavki, da je Ascoli tedaj že poznal Cattanejevo razpravo.²² Zelo verjetno ga je na Cattaneja vezalo tudi zanimanje slednjega za enakopraven položaj Židov; že leta 1836 je namreč napisal razpravo »Ricerche economiche sulle interdizioni imposte dalla legge civile agli Israeliti«. Cattanejev duh bi lahko vel tudi iz brošure iz leta 1848. Cattaneo, lahko dodamo, se nekako do leta 1860 ni izrecno bavil s problematiko vzhodnih meja Italije. V marčni revoluciji, natančno 29. marca 1848, je predložil začasni milanski revolucionarni vladi projekt o upravni tvorbi, ki bi povezala Beneško, italijansko Tirolsko, Trst in Dalmacijo.²³ Njegov kasnejši projekt o federalni državi za balkanske narode po zgledu Švice in pod vodstvom Francije pa zagotovo ni obsegel dežel ob severovzhodnih obalah Jadrana,²⁴ ker je sicer kasneje v članku »La frontiera orientale d'Italia e la sua importanza«²⁵ začrtal vzhodno mejo Italije in zapisal: »Samo od Julijskih Alp, od obal Kvarnerja, bomo podali roko dvema močnima narodoma, Madžarom in Slovanom. In Istra bo predstraža italijanske civilizacije na njenem prazničnem popotovanju po cestah vzhoda.«²⁶ Ascoli leta 1848 je bil pod vplivom idej Risorgimenta; njegov dnevnik

¹⁸ Giornale di Gorizia, 17. 10. 1850, šte. 125; A. Venezia, Il pensiero politico di Carlo Favetti, StudG, XV/1954, str. 150; M. De Grassi, Il Giornale di Gorizia (1850—1851). Tesi di laurea, Università di Trieste, a. a. 1971—2 (tipkopis).

¹⁹ G. Fantoli, Graziadio Ascoli e Carlo Cattaneo. Il Marzocco (Firenze), 10. 2. 1907; G. Conti, Il pensiero politico sociale di Carlo Cattaneo. Roma 1946, str. 80—100; S. Timpanaro, Carlo Cattaneo e Graziadio Ascoli. Rivista storica italiana, LXXIII/1961, str. 739—771 in LXXIV/1962, str. 757—802 (ponatis v S. Timpanaro, Classicismo e illuminismo nell'ottocento italiano. Pisa 1965, str. 228—357); A. Stussi, Ascoli—Tommaso—Cantù. Lettere inedite. Annali della scuola normale superiore di Pisa, XXXII/1963, ser. II, fasc. I—II, str. 39—49; E. Bonora, Cattaneo scrittore. Il Risorgimento (Milano), XII/1970, šte. 1—2, str. 13—21; S. Timpanaro, Graziadio Ascoli. Belfagor, XXVII/1972, šte. 2, str. 169—170; G. Ferraboschi, Graziadio Ascoli e Carlo Cattaneo: un dialogo in sogno. V Graziadio Ascoli e l'archivio glottologico italiano (1873—1973), Udine 1973, str. 151—166.

²⁰ M. Radoni Zucco, Profilo biografico di Graziadio Ascoli (1829—1907). V Graziadio Ascoli . . . , str. 29.

²¹ Prva izdaja v Annali universali di statistica, LII, šte. 155, str. 129— , druga izdaja v C. Cattaneo, Aleuni seritti, I, Milano 1846, str. 169—192.

²² S. Timpanaro, n. d., LXXXIV/1962, str. 757.

²³ C. Spallanzani, Carlo Cattaneo nel 1848. V C. Cattaneo, Considerazioni sulle cose d'Italia nel 1848, Torino 1942, str. XXXII.

²⁴ W. Giusti, Carlo Cattaneo di fronte all'Austria e al mondo Slavo. Trieste 1958, str. 11; I. Juvančič, Pojav italijanskega iredentizma in vprašanje asimilacije. Razprave in gradivo, Institut za narodnostna vprašanja v Ljubljani, 1960, šte. 1, str. 155.

²⁵ Il Politecnico, XIII/1862, str. 172—187. Ponatis v C. Cattaneo, Scritti politici, IV, Firenze 1965, str. 344—365.

²⁶ C. Cattaneo, Scritti politici, IV, Firenze 1965, str. 352.

to zelo prepričevalno dokazuje.²⁷ V njegovem poskusu osveščanja italijanskih Goričanov pa Slovenci niso igrali vloge, ki bi jih pristaš idej tedanjega italijanskega zedinjenja lahko pripisal. Tudi Ascolijeve primer kaže, da se je zanimanje Italijanov za Slovence (ali Slovane, zlasti južne) večalo z večanjem razdalje od ozemelj, kjer sta slovanski in romanski živelj bila v neposrednem stiku in kjer je leto 1848 nakazalo kasnejšo narodnostno borbo.

Petdeseta leta je Ascoli preživel kot poslovni človek, predvsem pa kot znanstvenik. Leta 1861, ko je opustil poslovnost, je bilanca njegovega znanstvenega dela poleg mnogih manjših del prikazovala predvsem tri zvezke »Studi orientali e linguistici« (1854—1861). V tretjem zvezku teh svojih študij iz leta 1861 je pisal o kolonijah tujerodcev v Italiji; pisal je tudi o Slovanih. Omenil je, da živijo na Beneškem, Goriškem in Tržaškem »Vindi« ali Slovenci, v Istri so Slovenci ali »Serblci«, prebivalci Režije pa niso Slovenci.²⁸ Isto leto je v okviru ciklusa različnih predavanj na tedanji višji goriški realki Ascoli pod naslovom »Sulle condizioni etnografiche dell'Europa e dell'Italia« govoril o »etnografskih evropskih zadevah«, kot so predavanja označile »Novice«.²⁹ Ascoli je seveda govoril tudi o Slovanih (Slovcnih) in poročevalec Josip Furlani je navedel naslednje Ascolijevo stališče: »Narod slovanski se je zbudil prepozno in prehitro; prepozno — ker se je predolgo mudil le s tujo literaturo; prehitro — ker namesto poprijeti se edinega vzajemnega literarnega jezika, se je razcepil izobraževaje svoja razna narečja.« Furlani ni pozabil omeniti, da se je Ascoli pokazal Juda in tudi prav nič manj Italijana. Zaradi predavanja pa si je Ascoli nakopal nekaj težav z oblastjo.³⁰ Ascoli si je tedaj že zaslužil vzdevek, da je »italinissimo«, kot je poročala dunajska policija tržaškemu namestništvu 15. novembra 1861;³¹ pa je bil že leta 1848 na seznamu med 26 politično sumljivimi Goričani.³² Iz Avstrije je Ascoli odšel prostovoljno in ni bil politični emigrant v pravem pomenu besede, kot se mu sicer pripisuje.³³

Drugo, zanimivejše obdobje Ascolijeve političnih pogledov, ki jih raziskujemo, nastopa v zadnjih petnajstih letih življenja. Oglasil se je z nekaj daljšimi članki, v katerih je razpravljal o iredentizmu, o neosvobojenih Italijanih (»gli irredenti«) ter o problemu Slovanov v Julijski krajini ali Venezii Giulii, na ozemlju, za katerega je prav on ustvaril tako umetno poimenovanje kot protiutež uradnemu (»Avstrijsko Primorje«). Njegova stališča so se seveda menjala v skladu s potekom političnih dogodkov po letu 1848. Evolucija je očitna,³⁴ vendar ni tolikšna, da bi Ascolija pripeljala v sam tabor iredentistov. Novejše italijansko zgodovinopisje ugotavlja, da so Ascolija izrabili za preroka iredentizma; če naj bi bil pravi iredentist, bi čistost pripadnosti temu gibanju skalila možnost, da je kot otrok govoril slovenski jezik, perfekten iredentist pa ne bi smel poznati ene same slovenske besede.³⁵ V dobi fašizma so si proučevalci Ascolijevega življenja in dela zastavljali kot problem tudi njegovo dozdevno poznavanje slovenskega jezika, tendenciozno

²⁷ Da un diario giovanile di G. I. Ascoli. V *Sillogie linguistica dedicata alla memoria di Graziadio Isaia Ascoli nel primo centenario della nascita*, Torino 1929, str. XXVIII—XXXVII; M. Radoni Zucco, n. d., str. 13—51.

²⁸ G. I. Ascoli, *Studi critici* (dagli Studi orientali e linguistici, fasc. III), Gorizia 1861, str. 46—9.

²⁹ 20. 3. 1861, št. 12, 98—99; A. Gabršček, *Goriški Slovenci*, I, Ljubljana 1952, str. 54—5.

³⁰ C. L., *Graziadio Ascoli 1860—1861*. Gorizia 1907, str. 25.

³¹ G. Stefani, *Cavour e la Venezia Giulia*. Firenze 1955, str. 165—6.

³² R. M. Cossar, *Avvenimenti e uomini del 1848 nel Friuli orientale*. La Porta orientale, XVIII/1948, str. 284—7.

³³ A. Tamoborra, *Cavour e Balcani*. Torino 1958, str. 99.

³⁴ G. D'Aronco, *Graziadio Isaia Ascoli*. StudG, XXIII/1958, str. 17—8.

³⁵ S. Timpanaro, n. d., LXXIV/1962, str. 799.

so se zadovoljili z ugotovitvijo, da je bil njegov študij slovenščine (in drugih slovanskih jezikov) temeljitejši od takrat dalje, ko je živel v Milanu, ker mu premalo kulturno razvito slovensko okolje na Goriškem ni nudilo prave prilike.³⁶ V dobi iredentističnega vzpona se je Ascoli od njega oddaljil, ker mu je bil škodljiv za bodočnost Italije. Zagotovo je že od leta 1848 simpatiziral z Risorgimentom, a je tedaj še verjel v demokratično preosnovo Avstrije. Nastopati je pričel z zmernimi liberalnimi idejami in zelo verjetno je prav Cattaneo preprečil šovinistično degeneracijo njegovega patriotizma.³⁷ Zato je kasneje, v zadnjih letih življenja, ohranjeval v bistvu stališča svojih mladih let, vendar jim je poslej kot italijanski državljan, sledeč novim razmeram, dajal spremenjeno obliko. Zmagoslavnemu iredentizmu je bil tudi tedanji Ascoli preveč zmeren in preveč pomirjevalen, njegovo »legalno« politično misel mu je narekovala njegova prav slepa ljubezen do rodne Gorice,³⁸ pa tudi kot znanstvenik se ni mogel predajati iluzijam, ki jih obstoječe prilike niso dovolj opravičevale.

Leta 1892 je Ascoli pojasnjeval svoja stališča tudi do Slovencev v pismu goriškemu odvetniku Carlu Venutiju. Omenjal je nove razmere v Posočju, ko germanizacija poenjuje in ko se morajo Italijani soočiti s Slovani, ki tudi žele svoj prostor pod soncem. Za prebivalce ob Soči, med nje se Ascoli še vedno prišteva, je prenehala nekdanja zgodovinska stvarnost. Nekdanje vprašanje, ali naj Goričani pripadajo neki nemški ali neki italijanski državi, je zamenjalo novo, ali naj novolatinsko ljudstvo Posočja ostane romansko ali pa postane slovansko. Ascoli ne dvomi, da bo izid tekme v korist romanskega prebivalstva.³⁹

Tri leta potem je objavil daljšo razpravo »Gli irredenti«,⁴⁰ kjer se je znova dotaknil položaja Italijanov na Goriškem, v Istri in v Trstu, v odnosu do avstrijskih oblasti in slovanskega prebivalstva. Za razliko od drugih piscev, ki so se lotevali te problematike, je vzgibe za razmišljanja črpal iz razmer, ki jih je prinesel čas po letu 1848. Niso mu bila potrebna dokazovanja iz zgodovine, položaj Italijanov in izhodišča za njihov bodoči razvoj je iskal v obstoječih razmerah. Tudi kot publicist je ohranjal znanstveni jezik, njegove razlage pa niso vsebovale publicističnih preprostosti. Sprejemal je sicer znano stališče o Slovencih (Slovanih), ki jih je na Primorskem avstrijska oblast uporabila za to, da umirjajo ali pa povsem paralizirajo italijansko nepokornost, zavoljo tega so Slovenci dosegli nagel političen vzpon, Italijani pa so se začeli braniti pred njihovimi zahtevami. Rešitev problema »Julijske krajine« (Venezia Giulia) v ločitvi od Avstrije se mu je tedaj zdela še zelo oddaljena. Kot zastarel se mu je zdel tudi način postopnega asimiliranja Slovanov, da bi tako ohranili italijanstvo; Slovanom ni odrekel pravice do lastnega razvoja in obstoja. Taka dvonarodna resničnost v njegovih rodni krajih, ki ji ni videl skorajšnje rešitve v nekih spremembah na mednarodnem nivoju, ga je navedla k predlogu o upravni porazdelitvi tedanjega Avstrijskega Primorja po narodnostnem principu. Italijanski del take nove upravne celote bi obsegal goriško Furlanijo, Gorico, tržaško območje (Monfalconese), po devinski ožini bi dosegel Trst ter bi zajel že zahodno Istro.

³⁶ M. Bartoli, Graziadio Isaia Ascoli. Ce fastu? VI/1930, šte. 6, str. 99.

³⁷ S. Timpanaro, Graziadio Isaia Ascoli: Note letterario-artistiche minori. Annali della scuola normale superiore di Pisa, XXVIII/1959, ser. II, fasc. 3-4, 157.

³⁸ G. Devoto, Graziadio Isaia Ascoli. L'uomo lópera. Udine 1930, str. 23-5; S. Benco, Il centenario di Graziadio Ascoli. Ce fastu?, V/1929, šte. 7, str. 110.

³⁹ G. Manzini, n. d., str. 64-5.

⁴⁰ Nuova antologia, LVIII/1895, ser. III, fasc. I, str. 3-43.

K tako postavljeni upravni ločitvi po principu narodnosti se je Ascoli kasneje še vračal. V članku »Italiani e Slavi nella Venezia Giulia«⁴¹ je zapisal: »Novi napadi Slovanov so vzbudili bolj kot kdajkoli prej italijansko miselnost v Julijski krajini. Bilo bi si težko predstavljati ostrejšo borbo od tiste, ki se tu bije. Čete, ki si tu nasprotujejo, ne predstavljajo samo nasprotij naroda do naroda, pač pa najvišji boj med starim in novim ljudstvom.« Ascoli je znova opozarjal na pritisk Slovanov, a kot je želel prikazati in dokazovati pravičnost italijanskih zahtev in reagiranja, tako se je hotel približati tudi razmeram v slovenskem taboru. Slovanov (Slovenec) ne kaže zasmehovati zaradi njih siromašnega socialnega položaja in zaradi pomanjkanja civilizacijskih in kulturnih središč. Položaj Trsta, kjer imajo Italijani težave predvsem z avstrijsko vlado, je različen od položaja Gorice, kjer se oba deželna naroda v narodnostnem boju stalno soočata. Na zahtevo Slovenec, da si zgrade v Gorici svoje središče, odgovarja s predlogom, naj si postavijo drugo središče oziroma središča. Napotek Ascolija, da se Slovenci umaknejo iz Gorice in naj stvorijo svoj drug center, je zelo podoben onemu iz leta 1848. V zaključku svojega prispevka je še zapisal: »Očitno je, da je natančno proučena ločitev Italijanov in Slovanov življenjsko vprašanje za italijanstvo Goriške in Istre; očitno je tudi, da zadeva te ločitve ohranja svojo važnost za krkšnekoli spremembe, ki jih bo politika bodočnosti namenila tem deželam.« Ascoli je tudi zaupal v federativno ureditev celotne avstro-ogrske monarhije.

Ta Ascolijev članek je vzbudil precejšnjo pozornost med avstrijskimi Italijani (v celoti sta ga na primer ponatisnila goriška liberalna lista »Il corriere di Gorizia« in »La sentinella del Friuli«); v njihovem tisku se je vnela prava polemika, v katero je posegel Ascoli sam. Goriška »Soča«^{41a} je priznala Ascoliju, da realno spremlja dogodke na Primorskem (»Mi želimo senatorju tam mirù, in smo mu hvaležni, da je odprl oči svojim rojakom, da vidijo naravni proces, kateri se razvija med nami in njimi...«). S tem v zvezi lahko omenimo, da je Ascoli celo o šolski družbi sv. Cirila zapisal, da noče nič drugega, kot da se Slovani čutijo slovansko.^{41b}

S tem lahko zaključimo to kratko antologijo Ascolijevih misli, v obdobju pol stoletja, o problematiki obstoja Slovencev na Primorskem v tesnem stiku z italijanskim prebivalstvom. Ascoli ni iredentist, v njegovem delu ni direktnih vzpodbud, ki bi merile na uničenje Avstrije oziroma na neko državno-upravno spremembo obstoječega položaja njegovih rodnih krajev,⁴² prav tako se nikoli ne zavzema za kakršenkoli asimilacijski poseg. Tolerantnost do Slovencev je kazal že leta 1848, potrdil pa jo je kasneje, zlasti ko se je zavzemal za narodnostno porazdelitev tedanjih dežel avstrijskega Primorja; vsa italijanska območja naj bi bila upravno povezana ter ustvarila podobne razmere kot francoski predeli Ženeve v Švici.⁴³ Priznaval je narodnostno mešani značaj Goriške (v svojem nastopnem milanskem predavanju je sporočal, da je rojen »na tistem krajnem koncu naše domovine, kjer se mešata Italija in Slavija«),⁴⁴ skušal pa je najti rešitev naraščajočih narodnostni bojov, vendar je kljub upoštevanju aktivne prisotnosti Slovencev naglaševal hkrati vlogo

⁴¹ La vita internazionale, II/1899, šte. 4, 97–100.

^{41a} 23. 8. 1899, št. 23.

^{41b} D. Pahor, Pregled razvoja osnovnega šolstva na zahodnem robu slovenskega ozemlja. V: Osnova šola na Slovenskem 1869–1969, Ljubljana 1970, str. 278.

⁴² G. Manzini, n. d., str. 61.

⁴³ Gli irredenti. Str. 43.

⁴⁴ M. Radoni Zucco, n. d., str. 36.

romanskega življa kot civilizacijsko močnejšega partnerja. Ascoli je prepričan Italijan že od takrat dalje, ko mladostnemu dnevniku zaupa 17. aprila 1848: »Ponosen sem, da sem Italijan.«⁴⁵ Takrat je želel, da bi Gorica postala italijanska, saj je ugotavljal močno prisotnost nemških vplivov. V njegovem odnosu do Slovencev razumemo tolerantnost, pravico, da se izražajo v njih jeziku in da izgrajujejo lastno družbo, vendar pri vsem tem Slovenci ne smejo motiti zgodovinskih pravic Italijanov; med slednje sodi tudi Ascolijeva rodna Gorica. Ko je skušal ob petdesetletnici smrti Guido Manzini aktualizirati Ascolijevo politično misel, je v obširni razpravi tudi zapisal, da je sodil med tako imenovane »nove Italijane«, ki pa jim je potomstvo raje postavljalo spomenike, kot pa bi sledilo njihovim zgledom. Po Manziniju je bil Ascoli »vse svoje življenje primer stalne in skladne poštenosti, znanstvene in moralne resnosti, domovinske ljubezni, lojalnosti do prijateljev in sovražnikov, širokega ravnotežja in daljnovidnosti, antikonformizma in zvestobe lastnemu idealu.«⁴⁶

Ob Ascolijevem zanimanju za politično problematiko enega izmed slovanskih narodov bi seveda pričakovali vsaj enakovredno zanimanje za slovanske jezike. Raziskovalci njegovega dela ugotavljajo, da se Ascoli kljub širokemu poznavanju različnih svetovnih jezikov s slovanskimi, z nekajkratnimi izjemami, ni ukvarjal.⁴⁷ Ni povsem dokazano, vendar je verjetno že v rani mladosti prihajal v stike z ljudmi, ki bi ga lahko uvedli v svet slovanskih jezikov. Tak poznavalec je bil vsekakor semeniški profesor v Gorici Štefan Kociančič, ki naj bi bil prvi kristjan, ki je vplival v rani mladosti na Ascolijevo usmeritev.⁴⁸ Znanstveno brez velikega pomena je tudi Ascolijevo dopisovanje s Francem Miklošičem; poznana in objavljena so le Ascolijeva pisma.⁴⁹ Omenimo lahko še stike Ascolija z beneškim Slovincem Brunom Gujonom (1865—1934), ki ga je predlagal za profesorja srbohrvatskega jezika na orientalskem inštitutu v Neaplju.⁵⁰ Ascoli naj bi se v zadnjih letih življenja bolj zanimal za slavizem kot pa slavistiko, torej bolj za politično kot znanstveno jezikovno plat.⁵¹ Ascolijevo življenje in delo še ni povsem obdelano, zato bo verjetno bodočnost dodala še kateri podatek k obravnavanemu problemu.

Riassunto

GRAZIADIO ISAIA ASCOLI E GLI SLOVENI

Il famoso linguista italiano G. I. Ascoli (1829—1907) partecipò spesso negli avvenimenti politici del suo tempo. I suoi sforzi furono indirizzati per lo più ad attribuire alla città di Gorizia un carattere d'italianità, mentre andò propagando solo un trattamento di tolleranza per gli abitanti sloveni.

Il suo nome apparì per la prima volta nel 1848. Dopodichè i successivi articoli su problemi d'irredentismo e su convivenza fra gli Sloveni e Italiani nel territorio del »Littorale austriaco« d'allora, l'Ascoli li pubblicò soprattutto negli ultimi due decenni prima della morte. Non fu un' irredentista vero, ma neppure tanto democratico, da non attribuire agli Italiani di Trieste, Istria e Gorizia un ruolo predominante nei confronti degli Sloveni.

⁴⁵ M. Radoni Zucco, n. d., str. 28.

⁴⁶ N. d., str. 72.

⁴⁷ P. Rezzi, Gli interessi slavistici di G. I. Ascoli. StudG, XXXII/1962, str. 109.

⁴⁸ G. Hugues, Di alcuni illustri semitisti e orientalisti della Venezia Giulia. StudG, XXIV/1958, str. 75; B. Marušič, Il Friuli orientale nelle opere di Štefan Kociančič. Atti del congresso internazionale di linguistica e tradizioni popolari, Udine 1969, str. 178.

⁴⁹ A. Cronia, Lettere di Graziadio Ascoli a Franz Miklošič (Miklosich). Studi in onore di Ettore Lo Gatto, Firenze 1962, str. 153—8.

⁵⁰ H. Špekonja, Rod za mejo. Str. 59.

⁵¹ P. Rezzi, n. d., str. 110.